

ANNA MUSIOŁ

Elementy estetyki w Wilhelma Diltheya ujęciu człowieka i kultury

Kryzys kultury przełomu XIX i XX wieku, wyrażający się w niemożności określenia prawdy absolutnej, uzależnia jej postrzeganie i rozumienie od postawy zaangażowanego poznawczo podmiotu: człowieka, którego wszelkie działanie podlega wpływowi historii i kształtującym się w niej światopoglądom. Zgodnie z założeniami humanistycznej psychologii deskryptywnej, człowiek w poznaniu sięga w głąb własnego ducha i w sposób twórczy wyraża swoją niepowtarzalność poprzez ciągłą rozbudowę perspektyw aksjologicznych oraz przeżyciowo-rozumiejące postrzeganie rzeczywistości. Jak twierdzi Dilthey, życie w jego wielowymiarowości objawia kreatywną moc człowieka uzewnętrzniającą się w realizacji stawianych celów. Jest ekspresją treści psychicznych, wyrażających ludzki stosunek do świata; wyrazem intensji, które nadają sens otaczającym przedmiotom, przekształcając je i umożliwiając ich rozumienie. W analizie wytworów kultury (materialnego i duchowego dorobku ludzkości) Dilthey akcentował trzy kategorie: ekspresja (*Ausdruck*), przeżycie (*Erleben*) i znaczenie (*Bedeutung*). Uwzględniając założenia filozofii życia Diltheya, w artykule przedstawiam zaproponowaną przez niego próbę zdefiniowania człowieka i jego kondycji w kulturowej rzeczywistości epokowego przesilenia.

Słowa kluczowe: filozofia kultury, antropologia, psychologia humanistyczna, doświadczenie wewnętrzne, rozumienie, przeżycie, Wilhelm Dilthey

Zagadnienie człowieka w kulturze ukazuje permanentną aktualność w obszarze wielu naukowych dyscyplin. Refleksję nad ludzkim bytem podejmują przedstawiciele różnych, także przyrodoznawczych dziedzin wiedzy, dążąc do opisu ludzkich potrzeb i ludzkiego dobra. Niewątpliwie rozważaniom humanistycznym przysługuje w tym temacie miejsce pierwszorzędne, gdyż żadna z nauk szczegółowych nie ogarnia problemu człowieka *in toto*. Efektywnym remedium na zastaną sytuację jest humanistyka w jej całości. Jednakże jej badania nie prowadzą do jednomyślności, lecz wskazują na rozmaite inkongruencje w próbie opisu ludzkiego bytu. Zwraca na to uwagę Wilhelm Dilthey (1833–1911)¹, który – wbrew stanowisku pozytywistów – jest świadom potrzeby rozdzielenia humanistyki i przyrodoznawstwa ze względu na kryterium metodologiczne. Jego zdaniem, w metodologii nauk humanistycznych, zwłaszcza w refleksji estetycznej, główną rolę

¹ Zob. A. J. Noras, *Kant i Hegel w sporach filozoficznych osiemnastego i dziewiętnastego wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, s. 10, 15, 92–93.

odgrywa wewnętrzne doświadczenie, przeżycie i rozumienie. Sądzę, że przytoczone przez myśliciela kategorie mają na celu nie tylko ukazać duchową (wewnętrzną) sferę ludzkiego postępowania, ale również z estetycznego punktu widzenia, można potraktować je jako wariacje na temat działającego pod wpływem określonego światopoglądu, człowieka-twórcy i człowieka-odbiorcy.

Diltheyowski światopogląd jest wyrażoną w pojęciach teorią opisującą rzeczywistość kulturową, co wiąże się z założeniem, w myśl którego życie człowieka „[...] przebiega we wrogim środowisku zagrażających mu sił. Aby sprostać rzeczywistości, aby stawić jej czoło, człowiek dąży do budowania ośrodków trwałości, wysp, na których mógłby się bezpiecznie zadomowić. [...] Budowanie światopoglądu jest więc próbą oswojenia życia, ustalenia oazy ładu w jego chaosie”². Mając na uwadze przytoczony cytat pragnę dowieść, iż tak wyłożona teoria światopoglądu, służąc rozwiązaniu zagadki świata i życia, ujawnia paralelę pomiędzy psychologią opisową a humanistyką wraz z wchodzącą w jej zakres problematyką estetyczną.

Inspirowany przez Diltheya humanistyczny nurt psychologii jest obszarem rozważań na temat ludzkiej egzystencji obejmującym całość życia, wraz ze stanowiącymi je, bo uchwytywanymi przez człowieka, przedstawieniami i cechującą go zdolnością samostanowienia o sobie. Źródłowym momentem podjęcia wysiłku jest oparta na autorefleksji deskrypcja, będąca sposobem ukazania świadomego życia, przeżywania oraz kreacji, czyli twórczej realizacji własnych potencjalności. Dlatego „[...] psychologia opisu jest jednym z aspektów ogólnego *Weltanschauung*, nową filozofią życia, nową koncepcją człowieka, początkiem nowego stulecia pracy. [...] Dla każdego człowieka dobrej woli, każdego, kto stoi po stronie życia, jest tu pole do działania, efektywna, szlachetna, niosąca zadowolenie praca, która może nadać bogate znaczenie życiu własnemu i innych ludzi”³.

Dilthey nie ujmuje zatem człowieka substancjalnie, lecz relacjonalnie. Stawia go w sytuacjach aktywnego powiązania ze światem, otoczeniem i tym, co się w nim realizuje⁴. Stojąc na stanowisku historycznego wariabilizmu, traktuje każdy system kultury jako podlegającą zmianie całość pojętego historycznie życia psychicznego. Dostrzega ważność i prawomocność humanistyki, która jest nauką o człowieku poznawanym zgodnie z kulturowymi przesłankami dyktowanymi przez antynaturalistyczną psychologię humanistyczną⁵.

² E. Paczkowska-Łagowska, *Logos życia*, Słowo/obraz/terytoria, Gdańsk 2000, s. 158. Zob. A. J. Noras, *Kant a neokantyzm badeński i marburski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2005, s. 83, 146, 151, 154, 158.

³ A. H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, tłum. I. Wyrzykowska, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1986, s. 7. Por. E. Paszkiewicz, *Struktura teorii psychologicznych. Behawioryzm, Psychoanaliza, Psychologia humanistyczna*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 109–119.

⁴ E. Paczkowska-Łagowska, *Logos życia*, wyd. cyt., s. 164–167. Por. W. Dilthey, *Psychologie als Erfahrungswissenschaft. Manuskripte zur Genese der deskriptiven Psychologie (ca. 1860–1895)*, [w:] W. Dilthey, *Gesammelte Schriften*, t. XXII, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1997.

⁵ Por. M. Adamiec, *Doświadczenie przemiany jako kategoria psychologiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1988, s. 38–42. Por. W. Dilthey, *Psycho-*

Niemiecki filozof życia afirmuje współczesną kulturę, co uwidacznia się w badaniu niestałej historycznie natury człowieka, reagującej na zmienność świata i życia. W konsekwencji prowadzonych analiz, znaczenie procesu dziejowego staje się dla niego tak ważne, że skłania się do poglądu, iż człowiek ma historię, nie zaś naturę. Rozważa zarówno problematykę rozumienia życia przeżywanego przez świadomą jednostkę, jak również kwestię działania poszczególnych jednostek w zbiorowości. Działania te uzewnętrzniają się w wytworach kultury, które są nośnikiem materialnych i ponadmaterialnych wartości, odzwierciedlających ducha danej epoki, dlatego jako zwolennik historycznego sposobu stawiania pytań filozoficznych, pragnie zrozumieć całokształt ludzkiego życia zgodnie z czasoprzestrzenią, w której się ono realizuje. Sugeruje, iż „[...] historyk musi rozumieć całość życia jednostek zgodnie z tym, jak wyraża się ono w określonym czasie i określonym miejscu”⁶.

W filozofii akcentującej kategorię życia, człowiek nie jest traktowany jako martwy podmiot wyłącznie logicznych analiz, wykorzystujący jedynie abstrakcyjne pojęcia, lecz jako żywa i odczuwająca istota, której aktywność uzewnętrznia się w różnorodności przyjmowanych postaw: w świadomości przemijalności i w próbach jej przezwyciężenia, w odczuciach nadziei, intensyfikacji pożądania bądź strachu, w wyznaczaniu treści, celu i zasad ocenianych faktów. W tak przejawiającej się żywołowości na uwagę zasługuje umiejętno-kontemplatywne i twórcze nastawienie do świata. Z tego powodu Dilthey podkreśla również doniosłą rolę sztuki w życiu człowieka: teorii sztuki, która wpływa na człowieka poprzez różnorodność mistrzowskich modeli i form wyrazu. Sugestywnie wyznaje, że krąg ludzkiego doświadczenia oddziałuje na twórczość poety, kompozytora i malarza. Poetycka fantazja i budowany przez nią liryczny obraz, wykracza poza doświadczenie życia potocznego, gdyż przenika głębię ludzkiego wnętrza, zwłaszcza emocjonalno-wolicjonalną stronę procesu poznania. Artystyczne dzieło, oddziałując na odbiorcę, staje się istotnym elementem procesu obiektywizacji, na który wpływ wywiera rozwój – stanowiącej podstawowy budulec kultury – twórczości epickiej, liryki rycerskiej i eposu narodowej.

Według Diltheya, proces obiektywizacji potwierdza prozatorska twórczość starego kontynentu np. prace François’a Voltaire’a i Charlesa Louisa Montesquieu. Uwidacznia się on zarówno w *Pieśni o Nibelungach* – niemieckim eposie bohaterkim napisanym około 1200 roku przez nieznanego autora, jak i w *Boskiej komedii* włoskiego poety Dantego Alighieri. Wyrastająca z głębokiego doświadczenia życia nowa postać liryki Dantego jest ekspresją wartości ludzkiego wnętrza, umiejętności duchowej empatii oraz zdolności artystycznego opanowania emocji⁷.

logie als Erfahrungswissenschaft. Vorlesungen zur Psychologie und Anthropologie (ca. 1875–1894), t. 1, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1997, s. 20–21.

⁶ Tamże, s. 96. Por. Ł. Walc, *Poznanie człowieka jako kształtowanie historii, czyli o filozofii Diltheya słów kilka*, [w:] *Psychologia bliżej bycia. Inspiracje egzystencjalne*, red. M. Śniarowska-Tlatlik, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 17–24.

⁷ „Liryka Dantego i Petrarci była ekspresją nowej światowej głębi wewnętrznej (*Innerlichkeit*). Naturalne dźwięki uczucia zostały tu wzniesione do sfery wytwornej, nośnej, artystycznie opanowanej jednościi nastroju. Tak powstawały nowe formy liryki pod wpływem łagodnego dobrze brzmiącego języka włoskiego. Muzykalna prawidłowość for-

Reprezentant niemieckiej *Lebensphilosophie* uważa, że praca twórcza wykracza poza potoczny wymiar doświadczenia, ponieważ angażuje sferę uczuć – czujące serce. Artysta, który nie jest zwykłym wyrobnikiem, kieruje się wewnętrznym nastrojem, rozbudzając w sobie i w innych intensywne poczucie żywotności. W celu wyrażenia owego poczucia posługuje się stosownymi środkami przekazu w postaci – naznaczonej emocją – plastycznej formy, barwy, lub poprowadzonej linii czy akordu. W przeżyciu poety, zanim rozpocznie on pracę w tworzywie słowa, uwidacznia się nieświadomie wykonywana praca życiowego doświadczenia. Twórca liryczny w słowach ujmuje przeżycia, cechy rzeczy i własne wzruszenia, czyniąc je przedmiotem aktu ekspresji wyobraźni. Swoje stanowisko filozof potwierdza słowami: „[...] podobnie rodzi się wielki poeta, istota, która w daleko wyższym stopniu odbiega od innych klas ludzi, niż to się z reguły przyjmuje”⁸.

W wyniku działania twórczej wyobraźni artysty powstają dzieła, w których można odczytać całe bogactwo życia wewnętrznego. Wzajemne oddziaływanie pomiędzy twórcą, dziełem sztuki i jego odbiorcą ujawnia się w stosunku umysłu i serca, czyli określonej kompozycji elementów zmysłowo-obrazowych i układu ludzkich uczuć. Żadnego z wymienionych elementów nie da się zredukować, podobnie jak wpływu woli, która wyprowadza poza potoczne doświadczenia w obszar głębokich medytacji nad poszczególnymi kwestiami życia. Wszelki nabyty kompleks życia psychicznego oddziałuje na każdy stan, przedstawienie i postrzeżenie leżące w polu świadomości. Dotyczy to zarówno artysty, jak też odbiorcy, który doświadcza i przeżywa dzieło.

Przeżywanie jest formą asymilacji świata duchowego. Przejawia się ono zwłaszcza w erupcji siły i napięcia odczuwanego we wszelkich formach sztuk, zwłaszcza sztuki poetyckiej, która jest stosunkiem życia, fantazji, twórczej metody iluzji i wywierania wrażenia przy pomocy specyficznych środków językowych oraz układu słów. Dzieło poetyckie wzmacnia poczucie istnienia twórcy, wyzwala ją z ograniczeń jego własnej egzystencji poprzez tęsknotę za możliwością pełnej realizacji. Wprowadza ono człowieka w wyższy wymiar świata; obszar dotychczas mu niedostępny, wykraczający poza wszelką konieczność. Proces taki dokonuje się „[...] w wewnętrznym przeżyciu, we właściwych temu przeżyciu procesach psychicznych, w których człowiek angażuje całą istotę, radując się dźwiękiem, rytmem, zmysłową plastycznością oraz dając satysfakcję pełnego rozumienia zdarzeń i miejsca, jakie zdarzenia te zajmują w rozległej przestrzeni życia”⁹.

Przeżycie uaktywnia aksjologiczny wymiar ludzkiego działania, nadając znaczenia określonym sytuacjom i okolicznościom życia. Kontekst sytuacyjny, w którym artystyczne dzieło (na przykład utwór liryczny) umieszcza jego autor, jest

my rozszerzała się stąd ponad wszystkie gatunki poetyckie. W Anglii następnie Voltaire i Montesquieu wchłaniali w siebie postępy życia państwowego, filozofii, literatury, stając się – dzięki zwycięskiej jasności oraz sile perswazji swej prozy – wiodącymi pisarzami Europy. Pod ich wpływem natomiast rozwijali się Lessing, wielki König i Kant”. Por. W. Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin*, Verlag B. G. Teubner, Leipzig–Berlin 1922, s. 1–3, 5, 11.

⁸ Tamże, s. 63.

⁹ W. Dilthey, *Przeżycie i twórczość poetycka*, [w:] Z. Kuderowicz, *Dilthey*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987, s. 275.

nośnikiem osobistych stanów, przeżyć i doświadczeń podmiotu lirycznego – poety; jest także przekąźnikiem doznań, których zrozumienie wymaga zaangażowania własnego wnętrza odbiorcy wiersza. Dlatego poezja rozumiejąco wyjaśnia życie. Jak utrzymuje Dilthey: „Oczami wielkiego poety uzyskujemy wgląd w wartości i uwikłania całościowe spraw człowieczych”¹⁰. Poetycki utwór jest spowiedzią uwalniającą od wewnętrznie przeżywanych okoliczności życia. Dlatego żadna sytuacja życiowa lirycznego twórcy nie jest obojętna psychologicznie i może stać się przeżyciem odsłaniającym jakiś istotny fragment jego życia.

Przeżywający treść życia tragicy greccy, Dante, Shakespeare oraz Schiller czerpią inspirację ze świata idei w celu wyrażenia głębi swoich doświadczeń. Adaptują naznaczone historią reprezentacje religijno-metafizyczne. Kształtując charaktery bohaterów swoich dzieł, Shakespeare wykorzystuje rzeczywistość świata zewnętrznego, którą wzbogaca własnymi przeżyciami wewnętrznymi. Z kolei kategorię dziejowości najdobitniej ujmuje w swych dramatach Friedrich Schiller – poeta wolności. Dilthey pisze: „[...] idea wolności, którą Schiller przejmuje od Kanta, wyjaśnia mu wielkie wewnętrzne przeżycie, w którym jego wzniosła natura w konflikcie ze światem uzyskuje świadomość swej godności i niezależności”¹¹. Poezja Schillera, skupiona na opisie ludzkiego atrybutu wolności, uzewnętrznia całą estetyczną zdolność artysty w kreowaniu obrazu życia z całym jego dramatyzmem i pięknem. Wyraża to przekład przeżycia na postać i postaci na przeżycie. Procesowi temu Dilthey nadaje psychologiczne uzasadnienie, akcentując znaczenie uczuć dla wszelkiej twórczej aktywności. Zwraca uwagę na różne kierunki wykorzystania racjonalnego systemu Kanta w poetyckich dziełach Schillera i Goethego zauważając dzielące ich rozbieżności: Goethe równoważy zewnętrzną i wewnętrzną sferę życia, natomiast w pracy Schillera dominuje wartość przeżycia wewnętrznego.

Według Diltheya, Goethe jest najbardziej lirycznym i wciąż nienasyconym poetą, którego twórczość przenika „rytm i ton życia psychicznego”¹². Potrafi w ekspresji syntetyzować własne przeżycia, czerpiąc z głębi życia uczuciowego, z niczym nie ograniczonej przestrzeni własnej indywidualności. Tym, co sprzyja kreacji bohaterów Goethego, jest zatem umiejętność łączenia osobistego przeżycia, egzystencji i ekspresji ze zrozumianą rzeczywistością zewnętrzną. W poezji Goethego można odnaleźć treści duchowe jego epoki, np. rozumienie człowieczeństwa, przyjaźni, miłości i natury, a jednocześnie jego niepowtarzalną osobowość. Sytuację tę odzwierciedla życie psychiczne uzewnętrzniające się w postawie Wertera, Torquata Tassa czy Fausta.

Dokonując psychologicznej analizy osobowości Goethego, Dilthey spostrzega, że poeta „[...] przejął w darze umiejętność radosnego odczuwania własnej osobowości i szanowania cudzej, a także zdolność wykorzystania przyjemności, jaką może dać każdy dzień i każda godzina”¹³. Sięgając po biografię pierwszego liryka epoki *Sturm und Drang*, filozof dodaje: „Wychowanie nie podporządkowane regułom, pozbawione dyscypliny i skrepowania szkolnego umożliwiło rozwój jego

¹⁰ Tamże, s. 276.

¹¹ Tamże.

¹² W. Dilthey, *Goethe*, [w:] Z. Kuderowicz, *Dilthey*, wyd. cyt., s. 292.

¹³ Tamże, s. 280.

sił duchowych, fantazji, ale także sprzyjało skłonności do ulegania zmiennym nastrojom swego usposobienia. Pierwszą potrzebą takiej natury było dać porwać się życiu oraz odczuć i wypowiedzieć wszystko, co ono w sobie kryje¹⁴. Według Diltheya, celem Goethego było więc doświadczanie życia w całej jego pełni, doskonalenie siebie, zdobywanie wiedzy o sensie i potędze świata, kierowanie się zasadą równowagi. Autor *Zur Farbenlehre* był geniuszem poetyckim, posiadał rzadką sztukę duchowego wglądu, który przenikał w najgłębiej skrywane zakamarki ludzkiego wnętrza, odsłaniając życie jako pozbawioną dysonansów jedność egzystencji, fantazji i doświadczenia, złączonych wewnętrznym prawem.

Człowiek sztuki, czerpiąc inspirację ze światopoglądowych idei czasu, w którym żyje, utrwala w swych pracach ideały umiarkowania, pogodnego spojrzenia na naturę i twórczego usposobienia ludzkiego bytu. Jego artyzm, stając się źródłem drogi ku prawdzie, jest próbą uzyskania wykładni człowieka postrzeganego w wymiarze przeżywającej życie egzystencji¹⁵. Dilthey artykułuje wartość artystycznej ekspresji, pisząc: „[...] wielcy poeci: Szekspir, Cervantes, Goethe uczyli mnie rozumieć świat z niego samego”¹⁶. Tym samym potwierdza, że dzieło sztuki wpływa na życie potencjalnego odbiorcy.

Dzieło konkretnego twórcy – przeżywającego i rozumiejącego ekspresje życia – niezależnie od tego, jaką formę przyjmuje, upamiętnia się w postaci trwałej tendencji ujętej w ciągu liter, słów, nut oraz następujących po sobie dźwięków czy fonogramu. Artystyczny wytwór stanowią jego poszczególne człony, które w swoim całokształcie przesądzą o wartości estetycznej dzieła¹⁷. W muzyce rozumienie polega na umiejętności odczuwania dźwięku następującego zaraz po tym, który właśnie przeminął. „Rozumienie utworu muzycznego nie odnosi się do nastroju [...], lecz ma za przedmiot powiązanie dźwięków i powstałą w związku z tym zobiektywizowaną strukturę, w której wyraża się natura samego życia”¹⁸. Dzieło muzyczne stanowi więc określony układ dźwięków będących ekspresją przeżyć.

Manifestowana przez Diltheya konieczność rozumiejącej interpretacji dzieła dokonuje się poprzez zwrot ku jego przedmiotowości, powstałej na skutek przeżyć jego twórcy. Akt zrozumienia przedmiotowej warstwy artystycznego projektu jest odtworzeniem twórczego procesu, który ukazuje życie autora-projektodawcy. Takie – wymagające ekspresji życia – wytłumaczenie potrzebne jest wszędzie tam, gdzie to, co obce i dotąd niepoznane, domaga się poznawczej przejrzystości. Zadaniem interpretującego komentatora dzieła jest – suponuje Dilthey – rozpoznanie jego treści, zbadanie wyjątkowości twórczego wkładu artysty oraz połączenia faktu jego indywidualności z przynależnością gatunkową. Twórca dzieła, na przykład muzyczny geniusz, poprzez muzykę wyraża swoje przeżycia. Uzewewnętrzniając

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Por. *W kręgu codzienności. Człowiek romantyzmu*, tłum. J. Łukaszewicz, J. Ugniewska, red. F. Furet, Świat Książki, Warszawa 2001. P. Härtling, *Hölderlin*, tłum. Warszawa 1981. Por. W. Dilthey, *Das Erlebnis und die Dichtung...*, wyd. cyt., s. 380.

¹⁶ W. Dilthey, *Gesammelte Schriften*, t. 5, B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, Stuttgart–Göttingen 1924–1977, s. 4.

¹⁷ A. H. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*, wyd. cyt., s. 102–103.

¹⁸ E. Paczkowska-Łagowska, *Posłowie tłumaczeni*, [w:] W. Dilthey, *Budowa świata historycznego w naukach humanistycznych*, Słowo/obraz/terytoria, Gdańsk 2004, s. 348.

przeżycia i treści z wnętrza duszy, pozwala ujawnić się psychologicznemu pierwiastkowi całej relacji¹⁹.

Harmonia, rytm, agogika i następstwo składających się na muzykę tonów, obiektywizują przeżycia artysty; uzewnętrzniają jego ekspresję, odnosząc się do wymiaru jego życia psychicznego. Empirycznym przykładem takiej sytuacji są – jak podaje Dilthey – metafizyczne arie Händla, w których „następstwo dźwięków powtarza się wznosząco kilkakrotnie. W ten sposób we wspomnieniu powstaje przejrzysta całość; tego rodzaju narastanie staje się wyrazem wewnętrznej siły człowieka”²⁰. Innym przywołanym przez Diltheya przykładem są – wyrosłe z inspiracji religii protestanckiej – kantaty Bacha. Muzyczne dzieła w złożonej materii nut przedstawiają rozmowę zatrużonej duszy ze Zbawicielem. Ludzką psychikę wyraża w utworze duża siła interwału i niespokojny ton, który współbrzmi z głęboką muzyką ukojenia, której uosobieniem jest Odkupiciel.

W Diltheyowskich rozważaniach nad estetyką, akcent pada na pierwszoplanową rolę człowieka w historycznie zmiennym świecie kultury. Estetyka, będąc nauką o sztuce, pozwala zgłębić wiedzę o poza-zewnętrznej powłoce ludzkiego bytu. Dlatego z zaproponowanej przez Diltheya refleksji nad człowiekiem wynika, iż ludzka, wypływająca z wnętrza duszy, kreatywność decyduje o stwarzanej rzeczywistości kulturowej. W odkryciu tego faktu pomaga zaangażowanie w filozoficzny dyskurs kategorii rozumienia, wykorzystywanego w humanistycznej psychologii deskryptywnej. Diltheyowski proces rozumienia jako kwalitatywnej metodologii nauk humanistycznych ukazuje źródłowe różnice w porównaniu z kwantytatywnym podejściem nauk przyrodniczych. Cecha policzalności nauk ścisłych sprawia, że nie są one w stanie ująć jakościowo-wartościującego postępowania humanistyki. Humanistyczne rozumienie wymaga bowiem analizy źródeł pisanych, umożliwiającej adekwatne uchwycenie treści interpretowanego dzieła oraz obnażenia duchowego wnętrza twórcy-artysty. Analiza wytworu sztuki angażuje zatem całą osobowość badacza, który wnika w zakamarki duszy sprawcy dzieła: jego emocje, przeżycia, intencje, twórczą ekspresję i inne motywy działania, potwierdzając pogląd, w myśl którego „dzieło wielkiego poety lub odkrywcy, geniusza religijnego lub prawdziwego filozofa może być tylko prawdziwym wyrazem jego życia psychicznego”²¹.

SUMMARY

Elements of Aesthetics in Wilhelm Dilthey's Approach to the Human Being and Culture

The cultural crisis at the turn of the 19th and 20th centuries expressed the impossibility of qualifying the truth in its absolute conditions, perception and understanding from the committed cognitive attitude of the subject: the human beings whose every action is subject to the influence of history and the way it forms their outlook on life. The remedy for cultural

¹⁹ Por. tamże, s. 215.

²⁰ Tamże, s. 216.

²¹ Z. Kuderowicz, *Dilthey*, wyd. cyt., s. 97.

collapse expresses itself through the hegemony of naturalism and the reproach of the lack of full objectivity; methodological self-knowledge in the humanities is a form of authenticity which most distinctly reflects the spontaneous individual's work, perceived in compliance through the foundations of humanistic descriptive psychology. The individual, though conditioned by social determinants – and recognizing this – reaches far inside her own spirit to confirm the creative activity, which itself does not recur across a continuous extension of axiological perspectives – as well as of experience and understanding the perception of reality. Skillful, well-versed aesthetically, engaging with the argument from the borderland of the theory of literature, poetry and art also determined with the three categories: *Ausdruck – Erleben – Bedeutung*, the analysis of the product of the culture additionally qualifies not only the definition of all materially and spiritually acquired possessions of humankind produced by the historical process, but institutes also a manner for perceiving the human being. The conscious subject historically realizes herself in the continuity of life, which determines – as Dilthey suggests – the basis of all human occurrences and experiences. Life in its multidimensionality reveals the creative power of the human being as it appears in the realization of aims which is placed before her. There is an expression of psychical contents which express the human relation to the world; with the intensification sign which – as Zbigniew Kuderowicz suggests – grants the sense to circumjacent objects that change it by converting and acting intelligible in order to form a cultural environment. Taking into account the foundations of anthropology in Dilthey's *Lebensphilosophie*, the author represents the attempt to define the human being and her form in reality of the epochal crisis as proposed by the German philosopher of culture.

Keywords: philosophy of culture, anthropology, humanistic psychology, inner experience, understanding, experience, Wilhelm Dilthey.

ANNA MUSIOŁ, doctor, affiliated with the Chair of the History of Modern and Contemporary Philosophy, University of Silesia, Katowice, Poland. E-mail: animus77@wp.pl.